

Tóka Gábor: Választói magatartás

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Tóka Gábor (1998): „Választói magatartás” in: *Társadalmi riport 1998*,
Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.).
Budapest: TÁRKI, Pp. 391–411.

Választói magatartás

Tóka Gábor

A Társadalmi riport 1990 és 1994 után ebben az évben is beszámol arról, hogy mi jellemezte a magyar választói magatartást az idej országgyűlési választásokon. Aktuálpolitikai relevanciában persze ezúttal sem versenghetünk a napilapokban megjelenő közvélemény-kutatásokkal. Feladatunk inkább a hosszabb távon is érdeklődésre számot tartó kérdésekkel kapcsolatban olyan, az érdeklődők szélesebb köre számára egyébként nehezen hozzáférhető statisztikai információk közreadása és rövid elemzése, amelyekben aztán az olvasó kedvére böngészhet további részletek után.

1. A változás mértéke

Mint ismeretes, a jobboldali szavazatok jelentős átcsoportosulása, mindenekelőtt pedig az SZDSZ és az MDF különösen gyenge szereplése nyomán az 1998-as választást a korábban nagy hullámvölgyeket és -hegyeket megjárt Fidesz-MPP nyerte. (1. a táblázat) Kezdjük az elemzést azzal, hogy mennyire volt stabil, és vajon erősödött-e a magyar választók pártkötődése az elmúlt évek során. Az utóbbi kérdésre adott igenlő válasz az 1998-as választások után hallgatólagos feltevése volt számos politológusi kommentárnak, amelyek fő motívuma a kétpólusú, a szavazatokat egyre inkább két nagy bal-, illetve jobboldali pártra koncentráló pártrendszer kialakulása volt. Érdekes azonban felidézni, hogy jártunk már itt: az 1994-es választást követő kommentátorok egy tekintélyes része is a pártrendszer stabilizálódását vélelmezte – bármilyen erre utaló bizonyíték hiányában.¹

¹ Ez a vélemény jelent meg Szelényi Iván egy interjújában (lásd *Népszabadság*, 1994. július 23.) és Körösi András (1994) tanulmányában (eszerint „A mostani választási eredmények ... felvetik annak a perspektíváját, hogy ... a demokratikus intézményeket középtávon nem a jobb-, hanem a baloldal fogja stabilizálni ...”) ugyanúgy, mint Kálmán Attila volt MDF-es államtitkár egy nyilatkozatában, aki elmondta ebben, hogy aligha indul a következő választáson, mert „Itt tizenöt évig sajnos nem változik meg a hatalmi rendszer, mert a politikai és gazdasági hatalom, valamint a sajtó és a szakszervezetek ugyanabban a kézben van. Csak belülről várható hasadás, külső erőknek kevés esélye van a változtatásra.” (*Magyar Nemzet*, 1994. július 20.) Ezzel szemben (*Társadalmi riport*, 1994. 375. o.) arra a következtetésre jutott, hogy „a választók növekedő pártlojalitásának kevés vagy semmi jelét nem sikerült felfedeznünk: ... inkább azokkal érthetünk egyet, akik az 1994-eshez hasonló földcsuszamlás megismétlődésének lehetőségét nem tagadják”. (Tóka, 1994)

Valójában a szavazatok pártok közötti megoszlása számszerűen még nagyobbban változott 1994 és 1998, mint az első két szabad választás között. Az adott ciklusban csökkenő támogatottságú vagy megszűnt pártokra adott szavazatok százalékarányának 1990 és 1994 közötti változását (vagy ami ugyanaz, a szavazatnyerő pártok százalékos nyereségeit) összegezve az ún. *változékonysági index*hez jutunk (Pedersen 1979). Ha két egymást követő választáson ugyanazok a pártok indulnak és valamennyien pontosan ugyanazt az eredményt érik el, mint korábban, akkor az index értéke nulla (jelelvén, hogy nem volt változás); ha viszont az időrendben második választáson kizárólag teljesen új pártok szereznek szavazatokat (tehát a változás maximális), akkor az index értéke száz. A három magyar választáson a területi pártlistákra leadott szavazatok megoszlása alapján (lásd 1.a táblázat) az index értéke 1990 és 1994 között 28,3 (százalék) volt, ami nemzetközi összehasonlításban igen magas (vö. Tóka 1998a; Schiller 1998).

Ez a magas változékonyság persze nem azt jelezte, hogy a választók ésszerűtlenül viselkednének, és más kelet-európai új demokráciákkal való összehasonlításban nem is volt kiugróan magas. Lengyelországban például 1991 és 1993 között 34,5, 1993 és 1997 között pedig 27,6 volt a változékonysági index értéke.² De míg az új demokráciákban szinte mindenütt csökkenő tendenciát mutatott a választási változékonyság³ (Csehországban például az 1992 és 1996 közötti 29,3-ról 1996 és 1998 között 18,3-ra⁴ mérséklődött), addig Magyarországon 1994 és 1998 között a korábbi jelentősen meghaladó 33,6-re nőtt.

A növekmény egy igen szerény, 0,6 százalékpontnyi része abból származott, hogy az első forduló alacsony részvételi aránya miatt két északkeleti megyében a listás szavazást is meg kellett ismételní a második fordulóban, s így az itt élő választópolgárok (az összes választásra jogosultak mintegy egytizede) egy átalakult – a kormányalakítás lehetőségéért folyó versenyt a korábbiaknál sokkal jobban, a tv-viták felépítésével is hangsúlyozó –

² A hivatkozott számok saját számításaim a Grzybowski (1998) és Gebethner (1995) által közölt választási eredmények alapján. Az 1993-97-es változékonyság természetesen sokkal magasabb lenne, ha a választásokon nyertes AW Solidarnosc pártszövetséget és a Szabadság Uniót nem az őket létrehozó, az 1993-as választásokon még többnyire önállóan szereplő pártok egyenes utódjának, hanem teljesen új képződménynek tekintenénk, és ugyanezt tennénk a nevüket kis mértékben megváltoztató német kisebbségi listákkal és a kis libertáriánus párttal (UPR).

³ Lásd Bartolini és Mair (1990), Morlino (1995), a hazai írásokból pedig Schiller (1998). Rose, Munro és Mackie (1998: 119.) ellenkező konklúziót sejtető táblája megdöbbentő hibákat vonultat fel, amely megvitatására itt se hely, sem szükség nincsen.

⁴ A cseh változékonysági adatokat a Cseh Statisztikai Hivatal internetes és nyomtatott kiadványaiban közölt választási eredményekből számítottam. Ha a számos név- és szervezeti változáson keresztülment liberális pártot (1992-ben OH, 1996-ban SD-LSNS, 1998-ban CSNS) minden egyes alkalommal új pártként vennék számításba, akkor a főszövegben megadott értékek kicsit magasabbak (31,4 és 18,5) lennének. A főszövegben nem említett 1990–92-es – első ránézésre csillagászati, 721 százalékos – változékonyság értékelését megnehezíti, hogy javarészt nem a szavazói hűtlenség, hanem az 1990-ben a Cseh Nemzeti Tanács választáson a szavazatok 53 százalékát megszerző Polgári Fórum felbomlása okozta.

kampánykörnyezetben, az országos eredmények fő vonalainak ismeretében, az MDF- és MDNP-listák visszavonása és a kisebb pártok kampányának jószerivel teljes beszüntetése után adhatták le listás szavazataikat. A rendhagyó, és ez idáig egyedülálló kísérlet eredményét az 1.b táblázat mutatja be.

A pártrendszer szétaprózódottsága persze ettől függetlenül is jelentősen csökkent a korábbi évekhez képest. Míg 1990-ben és 1994-ben még 19-19 párt tudott legalább egy területi listát állítani, addig 1998-ban már csak 15. Az öt százaléknál kevesebb listás szavazatot szerző pártok összesített szavazataránya is folyamatosan csökkent a három választás során (lásd 1.c táblázat).

A fragmentálódás mértékét a legpontosabban azonban egy olyan index fejezi ki, ami a választási pártok „effektív számát” az egyes pártok szavazatarányai négyzetösszegének reciprokával fejezi ki (Laakso és Taagepera 1979). Ha minden párt ugyanannyi szavazatot kap, akkor a pártok „effektív” és tényleges száma mindig pontosan megegyezik. De ha például két egyforma erős párt megszerzi majdnem az összes szavazatot, akkor a pártok effektív száma a lényegtelen minipártok számától teljesen függetlenül mindenképpen kettő körül alakul, helyesen jelezve azt, hogy egy kétpártrendszerrel van szó.

Mint az 1.c táblából leolvasható, a magyar pártok effektív száma 1990 és 1998 között 6,7-ről 4,6-ra csökkent, annak ellenére, hogy mindhárom választáson hat-hat párt jutott be a parlamentbe. Mivel a szavazatok fragmentálódásának csökkenése az új demokráciák szélesebb körében is megfigyelhető (lásd Morlino 1995 és az 1.c táblázat), ezért itt valószínűleg nem véletlen egybeesések sorával, hanem valódi trenddel van dolgunk, amely a szavazók és a politikai vállalkozók többé-kevésbé tudatos stratégiai viselkedéséből, a választási és pártrendszer működésének fokozatos kiismeréséből származik.

2. Erősödött-e a választók párthűsége?

Mennyi okunk van azt feltételezni, hogy a magyar választók ingatlansága nem bizonyul tartósnak, és a soron következő választás már nem hoz az 1994-eshez és 1998-ashoz hasonló, az aránytalan választási rendszer által csak tovább fokozott földcsuszamlást? Két oldalról közelíthetjük meg e kérdést: (1) vizsgálhatjuk a választók jelenlegi pártkötődésének az erejét, illetve (2) spekulálhatunk azokról a hatásokról, amelyek az 1998-cal kezdődő parlamenti ciklusban érik majd őket.

Az utóbbihoz Birnir (1998) tanulmánya adja a legtöbb fogódzót, aki empirikusan igazolta azt a kézenfekvő hipotézist, miszerint a kelet-közép-európai országokban egyebek közt annál kisebb a választási változékonyság, minél kedvezőbbek a gazdasági eredmények, és minél kisebb a pártok „effektív” száma. Ha tehát a kilencvenes évek trendjei mindkét tekintetben folytatódnak Magyarországon, akkor a közeljövőben a választói preferenciák átalakulási ütemének lassulására számíthatunk.

De nem ebbe az irányba mutatnak az adatok, amikor azt vizsgáljuk, hogy négy év alatt erősödtek-e az egyes szavazók pártkötődései. Ha így történt, akkor a választópolgárok alighanem magasabb rokonszenv-osztályzatot adtak volna kedvenc pártjaiknak 1998-ban, mint 1994-ben, mind abszolút értelemben, mind pedig más pártokhoz képest. Ennek azonban az ellenkezőjét tapasztaljuk. A Közép-Európai Egyetem (továbbiakban CEU) Politikatudományi Tanszéke megbízásából a Medián által 1994-ben és 1998-ban is közvetlenül a választások előtt, április 15–20-án végzett 1200 fős országos felmérésben a hat legfontosabb parlamenti párt átlagos rokonszenv-osztályzata (egyől hétig terjedő skálákon) 1994-ben 3,76 (.06), 1998-ban viszont már csak 3,32 (.06) volt. A hat közül az egyes megkérdezett számára legszimpatikusabb párt átlagosztályzata hasonló mértékben csökkent az 1994-es 6,33-ról (.06) 1998-ban 5,93-ra (.08 statisztikai hiba mellett). Az abszolút értékek e viszonylag jelentős elhidegülése együtt járt a különböző pártok közötti különbségek iránti fokozódó közömbösséggel: az egyes pártoknak egy-egy megkérdezett által adott osztályzatok szóródása 1994-ben még átlagosan 1,78 (.04) volt, 1998-ban már hat százalékkal kevesebb, 1,67 (.04).⁵

A szavazók pártosságának egy másik mutatójára vonatkozó adatok láthatók a 2.a táblázatban. Ha a szavazók a korábbi választásokhoz képest pártosabbá váltak volna, akkor 1998-ban nyilván nagyobb egybeesés lett volna megfigyelhető az egyéni választókerületben és a listán leadott szavazataik között. Ezúttal az egyes választási években az első forduló (1990-ben a második forduló) után készült kérdőíves vizsgálatok adatait hasonlítjuk össze.⁶ Mint látható, egyáltalán nem volt statisztikailag szignifikáns változás abban, hogy hányan szavaztak ugyanannak a pártnak a jelöltjére az egyéni kerületben, mint amelyet a listán támogattak. A független jelöltekre adott szavazatok csökkenését 1990 után a jelek szerint ellensúlyozta a más pártok jelöltjeire adott szavazatok számának kis mértékű növekedése.

Adataink tehát arra utalnak, hogy 1994 óta inkább csökkent, mint nőtt a magyar szavazók pártossága. Ez egyben a nemzetközi összehasonlításban amúgy is alacsony magyar választási részvétel (l. 2.b táblázat) 1998-as negatív rekordját⁷ is magyarázhatja, hiszen a vonatkozó

⁵ Valamennyi hivatkozott adat a hat párt (Fidesz illetve Fidesz-MPP, FKGP, KDNP, MDF, MSZP és SZDSZ) mindegyikének osztályozását elvégző durván ezer-ezer megkérdezetre vonatkozik, négy szempontú (életkor, nem, lakóhely, iskolázottság) súlyozás mellett. A megkérdezetteknek a hat pártot egyenként kellett osztályozniuk aszerint, hogy mennyire találták rokonszenvesnek őket. A „nem tudom” válaszok kezelési módja nem befolyásolta a közölt eredmények lényegét.

⁶ Mindhárom vizsgálat egy-egy országos mintából kiinduló panelvizsgálat második hulláma volt. Mivel az 1990-es TÁRKI-vizsgálat egy 1988-as felnőtt mintán alapult, ezért az ezzel való összehasonlításnál a húszévesnél fiatalabbak a CEU-vizsgálatok adatainak elemzéséből is ki lettek zárva. A minták összetétele között mutatkozó kisebb különbségek esetleges torzító hatását egy olyan súlyozási eljárás szűri ki, amely 126 nem, kor, lakóhely és iskolázottság szerint képzett szociodemográfiai csoportok mintán belüli arányát a KSH által az 1990-es népszámlálás, illetve az 1996-os mikrocenzus alapján becsült számokhoz igazítja hozzá.

⁷ A második fordulónak a korábbiaknál magasabb részvételi aránya ennek nem mond ellent. A kétfordulós választási rendszerekben – a francia választások és a bolgár, lengyel, litván, román, orosz és szlovén elnökválasztások tanúsága szerint – normális jelenség, hogy a második fordulóban legalább akkora a részvételi arány, mint az elsőben. A részvételi arány csak akkor csökken jelentősen a második fordulóban,

irodalom szerint a szavazók pártossága egyike a részvétel térben és időben leginkább egyetemes meghatározóinak (Perea 1995). A pártosság 1994 utáni további gyengülésének oka pedig talán abban rejlik, hogy 1994 és 1998 között – amint annak néhány jelét alább is látni fogjuk – a választópolgárok szemében csökkentek a pártokat elválasztó, és korábban is meglehetősen szerénynek hitt különbségek. A két tényező összefüggésére azonban egyelőre csak közvetett bizonyítékok vannak: így mindenekelőtt Holmberg és Schmitt (1995) elemzése az Európai Unió és a skandináv országok több évtizedet felölelő adatsorairól, amely szerint a pártosság (ti. a párttal való azonosulás) mértékét egy párt szavazói körében nem a párt kora és nagysága, hanem inkább ideológiai extrémítása határozza meg.

3. Attitűdkülönbségek a szavazótáborok között

Márpedig nemzetközi összehasonlításban a főbb magyar politikai pártokat 1990 óta mindig is az ideologikusan megfogalmazott, tartós, konzisztens, és a közvélemény szemében jelentősnek tűnő gazdaságpolitikai és külpolitikai ellentétek viszonylagos hiánya jellemezte. Ezt egyes elitvizsgálatok (lásd Kitschelt *et al.* in press) adatai mellett az is alátámasztja, hogy Magyarország azon kelet-európai demokráciák közé tartozik, amelyekben a szavazók gazdaság- és külpolitikai beállítottságai a leggyengébben függenek pártválasztásuktól. Az már persze politikai ízlés kérdése, hogy ezt valaki dicséretesnek vagy károsnak tartja, és melyik párt különösen bölcs mérsékletében – vagy megfordítva, alternatívát nyújtani képtelen voltában – látja a jelenség okát.

Az összehasonlítást az 1995. őszi *Eastern and Central Eurobarometer* adatai engedik meg. Ezek révén a piaci reformokkal, illetve az ország esetleges NATO- és EU-tagságával kapcsolatos általános beállítottságok és a pillanatnyi pártpreferencia közötti összefüggés szorosságát. Minél jobban elkülönülnek egymástól az egyes politikai pártok támogatói az e kérdésekre adott válaszok tekintetében, annál magasabb értéket vesz fel az ún. bizonytalansági koefficiens. A 3.a táblázat mutatja be az eredményeket, amelyek értelmezéséhez fontos tudni, hogy ez a mérőszám még viszonylag erős együttjárás esetén is nagyon alacsony számszerű értékeket mutat. Nagy-Britanniában például .039-es bizonytalansági koefficiens mutatkozik társadalmi osztály és a pártválasztás kapcsolata esetén (lásd *Társadalmi riport* 1992, 369. o.).

Táblánkból leolvasható, hogy a kelet-európai országokban a nyugatos külpolitikai orientáció helyeslése vagy elutasítása annál kevésbé válik a pártok szavazótáborait megkülönböztető jeggyé, minél inkább marginalizálódtak a reformokat ellenző ex-kommunista erők a demokráciába való átmenet során. Az egyik végleten Észtország, Lengyelország és Magyarország található, csupa olyan ország, ahol a reformereknek

ha – mint az 1997-es bolgár, az 1993-as litván és az 1990-es szlovén és lengyel elnökválasztáson – a választás lényegében lefutottnak tűnik a választók szemében.

sikerült még az átmenet elején irányításuk alá vonniuk a helyi állampártot. A másik végleten Bulgária és Csehország áll, ahol jelentős és viszonylag ortodox ex-kommunista pártok maradtak fenn. A táblából jól látható, hogy milyen nagy különbség van a két országcsoport között abban, hogy a külpolitikai nézetkülönbségek – amelyek persze mindenhol vannak az állampolgárok között – mennyiben kötődnek össze a pártválasztással.

A piaccal kapcsolatos beállítottságok esetében valamivel bonyolultabb a helyzet. Az adott ország ex-kommunista pártjának maradisága mellett talán még az ország külgazdasági nyitottsága befolyásolja legjobban, hogy mennyire osztja meg e kérdéskör a pártok szavazótáborait (Tóka 1998b). Bárhogy is legyen azonban, Szlovénia, Lett- és Horvátország társaságában Magyarország ezúttal is a legalacsonyabb koefficiensek egyikét produkálja.

A 3.b–3.e táblázatokból láthatjuk, hogy miként változott a gazdaságpolitikai beállítottságok összefüggése a pártválasztással a három magyarországi választás során.⁸ Bár mindhárom évben többen emlékeztek úgy, hogy a győztes(ek) listájára szavaztak, mint ahogy azt a tényleges választási eredménye alapján egy reprezentatív lakossági mintában várhatnánk, ez a körülmény jelen elemzésünk eredményeire csak akkor hatna torzítólag, ha a téves visszaemlékezés valószínűsége összefüggne a gazdaságpolitikai véleményekkel.

Az egyes véleménycsoportok összetétele természetesen nem maradt változatlan az idők során, márcsak azért sem, mert méreteik is jelentősen megváltoztak. Adataink szerint 1990-ben a megkérdezetteknek csak 42, 1994-ben és 1998-ban viszont már 67, illetve 65 százaléka értett egyet azzal, hogy az állam „törvények és rendeletek” révén szabályozza az árakat; 1990-ben 48, 1994-ben és 1998-ban 68, illetve 66 százaléku értett egyet azzal, hogy a munkahelyek megmentése érdekében támogatni kellene a válságágazatokat; üde kivételként 1990-ben és 1994-ben 63–63, és 1998-ban is szinte ugyanennyi, 67 százalék kevesellte a szakszervezetek befolyását; viszont a magyar vállalatok külföldiek általi megvásárlását feltétlenül ellenzők aránya 19-ről 40, majd 41 százalékra nőtt a három választási évben.

1990 és 1994 között nem csak a szavazatok megoszlásában következett be baloldali fordulat: a választók gazdaságpolitikai beállítottságai is piacellenes irányba mozdultak el, és az 1994-es győztes valamennyi itt vizsgált kérdés esetében jóval nagyobb mértékben növelte támogatottságát a „bal-”, mint a „jobboldali” véleménycsoportokban. 1994 és 1998 között ennek pont a fordítottja történt a szocialista párttal: míg a gazdaságpolitikai értelemben jobboldali véleménycsoportokban határozottan növelte szavazatarányát, addig a „baloldalon” szavazatokat veszített.

A kormány összetételének 1998-as jobboldali fordulata anélkül következett be, hogy a gazdaságpolitikai beállítottságok megoszlása jobbra mozdult volna el. Sőt, az 1998-as

⁸ Az észak-atlanti integráció és a rendszermegváltás megítélésének az 1994-es és 1998-as pártválasztással való összefüggésére lásd Hann Endre (1998) látványos fordulatokról beszámoló elemzését.

győztes is inkább a piacellenes, mint a piacbarát véleménycsoportban növelte szavazatarányát, miközben az MDF szembeszökően több szavazatot veszített a piacot és a külföldi tőkét pártoló, és a szakszervezetek hatalmát sokalló véleménycsoportban, mint a többi szavazó körében.

Ezért a gazdaságpolitikai tekintetben az átlagnál mindig liberálisabb (ha nem is feltétlenül liberális) szavazókkal rendelkező SZDSZ, és az idősoros adatok alapján egyelőre nem értékelhető – de 1998-ban kétségkívül markánsan külföldi tőke-ellenes szavazókra támaszkodó – MIÉP kivételével valamennyi parlamenti párt szavazóiról elmondható, hogy nincs tartós jellegzetességük a gazdaságpolitikai beállítottságok tekintetében.

4. A szavazatok demográfiája/társadalmi-demográfiai összetétele

Az egyes pártok szavazótáborai demográfiai összetételének változását a Medián 1998. május 8–9-i 3000 fős vizsgálatának súlyozott, illetve a Medián és a Népszabadság 1994. május 8-i exit poll-jának nyers adatai alapján a 4.a–4.d táblázatok mutatják be. Mivel az olvasó részletes elemzéseket találhat e témáról a *Társadalmi riport* 1992-es és 1994-es köteteiben, ezért itt csak röviden jelzem a fontosabb változásokat.

Az egyes pártok szavazóinak nemek szerinti összetétele 1990 óta meglehetősen stabil. Az FKGP szavazatainak rendre hatvan százalék körüli vagy még nagyobb részét az urak, a KDNP pedig a hölgyek között gyűjti be. A többi nagyobb pártok közül legfeljebb még a kicsit inkább a hölgyek támogatta SZDSZ esetében figyelhető meg ilyen tartós összefüggés. Ezzel szemben a hölgyek szerény többsége az MDF, és a férfiak erős túlsúlya a MIÉP 1994-es szavazói között 1998-ban már a múlté.

A magyar választók életkora és pártválasztása közötti erős összefüggés mára már unalomig ismert. Érdekeség viszont az, hogy miként 1990 és 1994 között az MDF, azonképpen 1994 és 1998 között az MSZP és az SZDSZ szavazótáborai is erősen előregedtek. Hiába nőtt a hatvan év feletti szavazók között a Fidesz támogatottsága az 1994-es 2,4 százalékról 1998-ban a hetvenesek között 11, a hatvanasok között 20 százalékra, az MSZP még 1994-hez képest is durván tíz százalékponttal tudta növelni szavazatarányát az idősek körében, amit a negyvenesek és ötvenesek körében elszenvedett veszteségek ellensúlyoztak. Az MDF ezzel szemben mindenekelőtt idősebb támogatóit veszítette el 1998-ban. Amint az 1994-es exit poll hatalmas, csak tizedszázalékos statisztikai hibákat megengedő mintájából jól látható, a MIÉP támogatottsága már 1994-ben is csökkent az életkorral, és szavazótáborának fiatalságát nem erősítette (bár láthatóbbá tette) a párt előretörése. Mint a *Társadalmi riport* 1992-es kötete erre kitért, a parlamenti szélsőjobb szavazói Csehországban, Szlovákiában és Lengyelországban is inkább a fiatalok köréből kerültek ki a kilencvenes évek elején.

A 4.c táblázatban közölt adatok igazi újdonsága annak demonstrálása, hogy az MSZP 1994 és 1998 között az iskolázottabbak között inkább szavazatokat veszített, míg a legkevésbé iskolázott (elsősorban nyilván a nyugdíjaskorú) szavazók között inkább nyert. Mindenekelőtt a generációs összetételből adódik a Fidesz-MPP-szavazók erős alul-, és a KDNP-szavazók jelentős felülreprezentáltsága a nyolc osztálynál kevesebbet végzettek körében. Az itt terjedelmi okból nem részletezett többváltozós elemzéseink szerint az iskolázottság (alacsony, illetve magasabb fokával) való közvetlen összefüggés valamivel robusztusabb és az 1992–98 időszaka mindig jelen volt az FKGP és az SZDSZ támogatói esetében.

A családon belüli átörökítés jelentősége miatt a vallásosságot is a szavazatok közvetett, a politikai beállítottságokat az oksági sorban megelőző meghatározói között vehetjük számba. Adataink szerint 1994 és 1998 között – az MDF és a KDNP hanyatlásától és a politikai napirend átalakulásától aligha függetlenül – mintha csökkent volna a templomba járás gyakorisága és a pártválasztás közötti összefüggés ereje. Többváltozós elemzéseink is azt igazolták, hogy az MSZP és az SZDSZ szavazótáborában csökkent a heti templomlátogatók alul-, és a templomba legfeljebb csak családi ünnepeken ellátogató vallástalanok felülreprezentáltsága. Ugyanakkor a Fidesz-MPP megerősödése inkább a szórványos, mint a gyakori templomba járók között volt az átlagot meghaladó mértékű.

* * *

Az 1994-es *Társadalmi riport* elemzése azt mutatta, hogy 1990-hez képest mind a vallásosság, mind pedig a gazdaságpolitikai beállítottságok tekintetében polarizáltabbá váltak a szavazótáborok. Az 1998-as adatok ennek a fordítottjára utalnak: a szavazótáborok közötti távolságok mindkét tekintetben csökkentek. Logikusnak tűnik a feltevés, hogy ezek a változások nem véletlenül mutatnak párhuzamot a részvételi arány és a szavazók pártosságának 1994 és 1998 között megfigyelt hullámszerűségével. A pártrendszer pozitív – és alighanem a második forduló hazai csúcsot jelentő részvételi arányához is hozzájáruló – teljesítményeként értékelhető viszont az, hogy a kormány összetétele tekintetében igen kiélezett versenyt és világos alternatívákat tud teremteni. Más szóval, a várható koalícióknak már a választások előtti vázolására ösztökélő, inkább többségi, mint arányos választási rendszer logikájának megfelelően a magyar pártrendszer nem annyira különféle közpolitikai, mint inkább kormányzati alternatívák értékelésére ad lehetőséget a szavazóknak.

HIVATKOZÁSOK

- Bartolini, Stefano, and Peter Mair (1990): *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of the European Electorates 1885–1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Birni, Johanna Kristin (1998): „The Ethnic Effect on East European Electoral Volatility.” Paper presented at the 1998 Annual Meeting of the Association for the Study of Nationalities, Columbia University, New York, 16–19 April 1998.
- Gebethner, Stanislaw (1995): „System wyborczy: Deformacja czy reprezentacja?” in *Wybory parlamentarne 1991 i 1993*, pod redakcją Stanisława Gebethnera. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, pp. 9–48.
- Grzybowski, Marian (1998): „Poland.” in *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, ed. by Sten Berglund, Tomas Hellén and Frank Aarebrot. Cheltenham: Edgar Elgar. Megjelenés alatt.
- Hann Endre (1998): „Két választás Magyarországon.” *Népszava* 1998. május 30. 1–6. o.
- International Institute for Democracy and Electoral Assistance 1997. *Voter Turnout from 1945 to 1997: A Global Report on Political Participation*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Kitschelt, Herbert, Zdenka Mansfeldova, Radoslaw Markowski and Gábor Tóka in press 1999. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-Party Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press. Megjelenés alatt.
- Körösi András (1994): „A jobboldal vereségének okai.” *Magyar Hírlap*, 1994. július 18. 7. o.
- Laakso, Markku, and Rein Taagepera (1979): „Effective” Number of Parties: A Measure with Application to Western Europe.” *Comparative Political Studies* 12: 3–27.
- Morlino, Leonardo (1995): „Political Parties and Democratic Consolidation in Southern Europe.” in *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*, ed. by Richard Gunther, P. Nikiforos Diamandouros, and Hans-Jürgen Puhle. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press, pp. 315–88.
- Pedersen, Mogens N. (1979): „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility.” *European Journal of Political Research* 7: 1–26.
- Perea, Eva Anduiza (1995): „Looking for the Impact of Institutions on the Individual Determinants of Electoral Participation.” Paper presented at the 23rd Joint Sessions of the European Consortium for Political Research at Bourdeaux, 27 April–2 May 1995.
- Rose, Richard, Neil Munro and Tom Mackie (1998): „Elections in Central and Eastern Europe since 1990.” *Studies in Public Policy* No. 300. Glasgow: Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde.
- Schiller József (1998): „Az érzelmeket elnyomja a politikai megfontolás.” *Magyar Hírlap*, 1998. április 4., 4. o.
- Schmitt, Hermann, and Sören Holmberg (1995): „Political Parties in Decline?” in *Citizens and the State*, ed. by Hans-Dieter Klingemann and Dieter Fuchs. Oxford: Oxford University Press, pp. 95–133.
- Tóka Gábor (1998a): „A pártpreferenciák stabilitásának meghatározói.” *Századvég, Új folyam*, 9: 3–26.
- Tóka Gábor (1998b): „Hungary.” in *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, ed. by Sten Berglund, Tomas Hellén and Frank Aarebrot. Cheltenham: Edgar Elgar. Megjelenés alatt.

1. táblázat A területi listás szavazatok százalékos megoszlása (végeredmény) három választáson

	1990	1994	1998
	(%)	(%)	(%)
Agrárszövetség	3,13	2,10	-
M. Szövetkezeti és Agrárpárt	0,10	-	-
Fidesz (1998-ban Fidesz-MPP)	8,95	7,02	29,45
Független Kisgazdapárt	11,73	8,82	13,14
Egyesült Kisgazdapárt	-	0,82	-
Kiegészítés Független Kisgazdapárt	-	0,11	-
Konzervatív Párt	-	0,04	-
Magyar Függetlenségi Párt	0,04	-	-
Nemzeti Kisgazdapárt	0,20	-	-
Szabadság Párt	0,06	-	-
Új Szövetség	-	-	0,49
Hazafias Választási Koalíció	1,87	-	-
Együtt Magyarországért Unió	-	-	0,19
Nemzetiségi Fórum	-	-	0,13
Kereszténydemokrata Néppárt	6,46	7,03	2,31
Somogyi Keresztény Koalíció	0,12	-	-
Köztársaság Párt	-	2,55	-
Vállalkozók P. (1994-ben			
LPSZ-VP)	1,89	0,62	0,09
Szabad Demokraták Szövetsége	21,39	19,74	7,57
Magyar Demokrata Fórum	24,73	11,74	2,80
Magyar Demokrata Néppárt	-	-	1,34
Független Magyar Demokrata Párt	0,06	-	-
Magyar Igazság és Élet Pártja	-	1,59	5,47
Magyar Néppárt	0,75	-	-
Piac Párt	-	0,01	-
Nemzeti Demokrata Szövetség	-	0,52	-
Magyarországi Zöld Párt	0,36	0,16	0,05
Zöld Alternatíva	-	0,02	-
Magyar Szocialista Párt	10,89	32,99	32,89
M. Szociáldemokrata Párt	3,55	0,95	0,12
Munkáspárt	3,68	3,19	3,95

Forrás: *Magyar Közlöny*, 1990. május 13., 1994. június 28., 1998. június 4.
Rövidítések: M. Magyarországi, P. Pártja.

1.b táblázat A szavazás megismétlésének hatása az eredményekre: a területi listás szavazatok százalékos megoszlása Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben az 1998. május 10-i első és a május 24-i második fordulóban

	május 10. %	május 24. %
Részvétel	49,22	56,36
Együtt Magyarországért Unió	0,15	0,05
Fidesz-MPP	26,28	38,80
Független Kisgazdapárt	17,30	10,90
Kereszténydemokrata Néppárt	3,01	0,31
Magyar Demokrata Fórum	3,05	-
Magyar Demokrata Néppárt	0,37	-
Magyar Igazság és Élet Pártja	4,68	4,08
M. Szociáldemokrata Párt	0,52	-
Magyar Szocialista Párt	33,67	39,84
Munkáspárt	3,40	2,25
Szabad Demokraták Szövetsége	5,62	3,05
Új Szövetség	1,08	0,08
Vállalkozók Pártja	0,37	-
Zöld Párt	0,51	0,63

Forrás: saját számítás a *Magyar Közlöny* 1998. június 4-i száma alapján.

1.c táblázat A pártrendszer szétaprózódottságának mutatói néhány országban

Időpont:	Első	Második	Harmadik	Negyedik
szabad választás				
Területi listát állító pártok száma				
Csehország	16	18	16	13
Lengyelország	27	21	15	
Magyarország	19	19	15	
Szlovákia	17	23	17	
Szlovénia	14	17	13	
Az 5%-nál kisebb támogatottságú pártokra esett szavazatok százalékos aránya				
Csehország	16,8	20,5	11,3	11,3
Lengyelország	22,9	29,3	12,9	
Magyarország	15,8	12,7	11,5	
Szlovákia	15,1	23,8	13,0	
Szlovénia	11,4	24,7	18,9	

1. c. táblázat folytatása

Időpont:	Első	Második	Harmadik	Negyedik
szabad választás				
Effektív választási pártok száma				
Csehország	3,1	6,3	5,3	4,76
Lengyelország	12,5	10,0	4,6	
Magyarország	6,7	5,6	4,6	
Szlovákia	5,6	5,3	5,9	
Szlovénia	9,1	8,3	6,3	

Megjegyzés: Az adott források alapján nem állapítható meg pontosan a listát állító lengyel pártok pontos száma. Az 1997-es lengyel adatok esetén a különböző körzetekben más-más néven indult német kisebbségi listákat egyetlen pártnak tekintettem.

Forrás: saját számítás az 1.a táblázat, Grzybowski (1998), Gebethner (1995), Rose, Munro és Mackie (1998), illetve a Cseh és Szlovák Statisztikai Hivatalok által közölt választási adatok alapján.

2.a táblázat *A területi listás és egyéni kerületi szavazat megfelelése három országgyűlési választás első fordulójában a valamilyen pártlistára szavazók körében*

Az egyéni kerületben támogatott jelölt pártállása	a listás szavazatnak megfelelő	Más párt jelöltje	Független jelölt
:			
1990	84	11	5
1994	85	13	2
1998	86	14	0

Forrás: TÁRKI-C ISSP-vizsgálat (1990. május) és CEU-Medián-vizsgálatok a két választási forduló között (1994. május és 1998. május). Súlyozott, azonos bázisra hozott adatok.

2.b táblázat *Választási részvételi arány a kilencvenes években*

	(%)		(%)
Málta	96,2	Finnország	68,5
Uruguay	91,4	Írország	68,5
Izland	87,5	Szt. Kitts és Nevis	68,4
Dél-Afrika	85,5	Dél-Korea	67,9
Olaszország	85,2	Malawi	67,9
Csehország	84,4	Portugália	67,2
Belgium	84,1	Fülöp-szigetek	66,8
Svédország	83,2	Dominika	65,9
Ausztrália	82,7	Szt. Vincent és G.	65,6
Mongólia	82,3	Grenada	65,1
Chile	81,9	Magyarország 1990	65,1
Nyugat-Szamoa	81,9	Trinidad és Tobago	64,5

2. b. táblázat folytatása

	(%)		(%)
Costa Rica	81,4	Kanada	63,9
Dánia	81,1	Namíbia	63,8
Andorra	80,9	Guyana	63,7
San Marino	80,3	Lettország	63,1
Mauritius	79,8	Mikronézia	63,0
Új-Zéland	79,8	Szt. Lucia	62,8
Ausztria	79,6	Barbados	62,0
Bulgária	79,6	Kiribati	62,0
Görögország	79,6	Franciaország	61,3
Szlovénia	79,6	Salamon-szigetek	60,8
Palau	79,3	Luxemburg	60,5
Argentína	78,9	Benin	60,1
Izrael	78,4	Litvánia	60,1
Spanyolország	77,6	Sao Tome és Princip	59,6
Ciprus	77,3	Magyarország 1998	57,2
Románia	76,1	Japán	56,6
Nagy-Britannia	75,4	Észtország	56,0
Hollandia	75,2	Liechtenstein	54,7
Norvégia	74,5	Bolívia	50,0
Cape Verde	74,1	Venezuela	49,9
Monaco	73,2	Nauru	49,7
Németország	72,7	Lengyelország	47,6
Vanuatu	71,9	Jamaika	44,1
Tajvan	71,1	Egyesült Államok	44,1
Panama	70,1	Botswana	43,7
Magyarország 1994	68,9	Svájc	37,7
Belize	68,7	Mali	21,1
Bahamák	68,5		

Megjegyzés: A magyar adatok az első forduló listás szavazására vonatkoznak. Az összes többi adat az IDEA (1997) gyűjtése, és az átlagos részvételi arányt mutatják az 1990. január és 1997 tavasza közötti törvényhozási és elnökválasztásokon (az első fordulóban), a teljes választókorú népesség (bennük pl. Észt- és Lettország hivatalosan hontalan lakosaival) százalékában. A táblázat csak a Freedom House felmérése szerint 1996–97-ben „szabad” országokat tünteti fel (a Marshall-szigetek és Tuvalu kivételével, amelyek nem szerepelnek az IDEA adataiban). A megfelelő részvételi adat Magyarország egyéb szomszédai közül Horvátországban 71,9, Jugoszláviában 57,2, Szlovákiában 75,4, Ukrajnában pedig 65,1 százalék volt.

3.a táblázat A gazdaság- és külpolitikai beállítottságok és a pártpreferencia közötti kapcsolat szorossága országos mintákban 1995 novemberében: bizonytalansági koefficiensek

	Piacgazdaság	Az attitűd tárgya:	
		EU	NATO
Albánia	,071	-	-
Beloruszia	,044	-	-
Bulgária	,081	,057	,075
Csehország	,059	,053	,079
Észtország	,027	,017	,019
Grúzia	,021	-	-
Horvátország	,009	-	-
Kazahsztán	,031	-	-
Lengyelország	,032	,013	,015
Lettország	,012	,011	,025
Litvánia	,031	,017	,032
Magyarország	,017	,015	,012
Makedónia	,055	-	-
Oroszország	,040	-	-
Örményország	,052	-	-
Románia	,025	,022	,021
Szlovákia	,030	,019	,015
Szlovénia	,015	,022	,013
Ukrajna	,053	-	-

Függő változó: mely pártra szavazna a megkérdezett, ha parlamenti választás lenne holnap (ki lettek zárva az elemzésből azok, akik nem neveztek meg pártot).

Megjegyzés: Az együtttható magasabb értéke szorosabb kapcsolatot jelez a függő változóval.

Független változók:

(Piac:) *Mi az Ön személyes véleménye, egy az állami ellenőrzéstől jórészt független szabad piacgazdaság kialakítása jó vagy rossz országunk jövője szempontjából?* (Kódolás: 1=jó, 2=rossz, 3=nem tudja)

(EU:) *Ha holnap népszavazás lenne arról, hogy tagja legyen-e országunk az Európai Uniónak, akkor Ön a tagság mellett vagy ellen szavazna?* (Kódolás: 1=igen, 2=nem, 3=nem tudja)

(NATO:) *Ha holnap népszavazás lenne arról, hogy tagja legyen-e országunk a NATO-nak, akkor Ön a tagság mellett vagy ellen szavazna?* (Kódolás: 1=igen, 2=nem, 3=nem tudja)

Forrás: Tóka (1998b) az *Eastern and Central Eurobarometer 6* alapján. Az EU-ra és a NATO-ra vonatkozó kérdéseket csak a tagságot pályázó országokban tették fel.

3.b táblázat A visszaemlékezések szerinti listás szavazatok százalékos megoszlása három választáson gazdaságpolitikai attitűdkérdésekre adott válaszok szerint, (%)

Kérdés: „Manapság sok szó esik arról, hogy külföldi vállalatok és magánszemélyek megvesznek magyar vállalatokat. Véleménye szerint mi lenne helyes; az, hogy 1. külföldiek egyáltalán ne vásárolhassanak meg magyar vállalatokat, vagy 2. a külföldiek csak veszteséges vállalatot vásárolhassanak, vagy 3. a külföldiek bármely magyar vállalatot megvásárolhassanak, ha ők kínálják érte a legmagasabb vételárat?”

Válasz:	Egyáltalán ne	Csak veszteségeset	Bármit, ha többet fizet
1990			
Fidesz	10	7	8
FKGP	14	12	8
KDNP	8	9	5
MDF	40	28	41
MSZP	6	7	9
SZDSZ	15	28	23
egyéb párt	7	10	6
1994			
Fidesz	6	7	6
FKGP	11	8	6
KDNP	7	8	6
MDF	8	9	18
MSZP	42	39	32
SZDSZ	16	20	24
egyéb párt	11	9	8
1998			
Fidesz-MPP	30	35	20
FKGP	19	11	9
MDF	4	1	3
MIÉP	6	4	1
MSZP	28	34	46
SZDSZ	4	10	16
egyéb párt	10	5	6
Súlyozott N:			
1990	99	215	278
1994	523	467	355
1998	316	280	233

Forrás: ua. mint a 2. táblázatnál.

3.c táblázat A visszaemlékezések szerinti listás szavazatok százalékos megoszlása három választáson gazdaságpolitikai attitűdkérdésekre adott válaszok szerint, (%)

Kérdés: „A következőkben felsorolok néhány lehetőséget arra, ahogy az állam befolyásolhatja a gazdasági életet. ... mennyire ért egyet azzal, hogy [az állam] az árakat rendeletekkel szabályozza?”

Válasz:	Nem ért egyet	Egyet is ért meg nem is	Egyetért
		1990	
Fidesz	7	15	8
FKGP	9	8	14
KDNP	5	4	8
MDF	34	34	37
MSZP	6	9	8
SZDSZ	32	24	17
egyéb párt	7	6	9
		1994	
Fidesz	8	6	6
FKGP	6	8	10
KDNP	5	6	8
MDF	13	9	10
MSZP	33	38	39
SZDSZ	25	25	17
egyéb párt	11	8	10
		1998	
Fidesz-MPP	26	30	30
FKGP	11	12	14
MDF	3	1	3
MIÉP	5	3	4
MSZP	35	32	36
SZDSZ	14	12	7
egyéb párt	6	9	7
Súlyozott N:			
1990	216	136	277
1994	259	237	937
1998	147	161	568

Forrás: ua. mint a 2. táblázatnál.

3.d táblázat A visszaemlékezések szerinti listás szavazatok százalékos megoszlása három választáson gazdaságpolitikai attitűdkérdésekre adott válaszok szerint, (%)

Kérdés: „... és mennyire ért egyet azzal, hogy a válságban levő iparágakat támogassák annak érdekében, hogy ne váljanak munkanélkülivé az ott dolgozók?”

Válasz:	Nem ért egyet	Egyet is ért meg nem is	Egyetért
		1990	
Fidesz	8	4	12
FKGP	6	9	13
KDNP	3	8	8
MDF	39	39	31
MSZP	9	7	8
SZDSZ	28	27	20
egyéb párt	8	7	8
		1994	
Fidesz	11	8	5
FKGP	7	7	9
KDNP	7	5	8
MDF	13	12	10
MSZP	24	37	40
SZDSZ	26	21	19
egyéb párt	11	9	9
		1998	
Fidesz-MPP	33	27	30
FKGP	9	5	16
MDF	4	2	2
MIÉP	7	5	3
MSZP	33	38	34
SZDSZ	11	14	7
egyéb párt	3	9	8
Súlyozott N:			
1990	211	116	299
1994	152	287	987
1998	108	201	551

Forrás: ua. mint a 2. táblázatnál.

3.e táblázat A visszaemlékezések szerinti listás szavazatok százalékos megoszlása három választáson gazdaságpolitikai attitűdkérdésekre adott válaszok szerint, (%)

Kérdés: „Mit gondol, a szakszervezeteknek több, kevesebb, vagy nagyjából annyi befolyása van ma Magyarországon, mint amennyi kellene, hogy legyen?”

Válasz:	Túl kevés	Épp ami kell	Túl sok
		1990	
Fidesz	10	10	8
FKGP	10	9	10
KDNP	5	12	4
MDF	36	37	35
MSZP	9	7	6
SZDSZ	25	16	29
egyéb párt	6	10	9
		1994	
Fidesz	7	5	2
FKGP	8	11	11
KDNP	6	9	8
MDF	8	10	26
MSZP	43	36	14
SZDSZ	21	21	26
egyéb párt	8	9	14
		1998	
Fidesz-MPP	29	34	23
FKGP	12	10	22
MDF	2	3	0
MIÉP	5	1	0
MSZP	34	37	35
SZDSZ	11	8	9
egyéb párt	7	7	10
Súlyozott N:			
1990	361	105	97
1994	819	393	96
1998	528	181	31

Forrás: ua. mint a 2. táblázatnál.

4.a táblázat A szavazatok megoszlása nemek szerint 1994-ben és 1998-ban, (%)

	Férfi	Nő	Összesen
1994			
Fidesz	8,8	8,8	8,8
FKGP	10,8	6,4	8,6
KDNP	5,1	8,7	6,8
MDF	10,3	12,0	11,1
MIÉP	1,4	0,9	1,2
MSZP	31,6	30,5	31,0
SZDSZ	19,9	21,6	20,7
egyéb	12,1	11,3	11,7
1998			
Fidesz-MPP	28	30	28,9
FKGP	18	11	14,3
MDF	3	4	3,4
MIÉP	5	4	4,3
MSZP	32	31	31,5
SZDSZ	8	10	8,7
egyéb	7	11	8,9
N:			
1994:	32 317	30 866	63 213
1998:	794	885	1 679

Forrás: A Medián 1998. május 8–9-i 3000 fős országos vizsgálatának súlyozott, a „biztos szavazókra” vonatkozó adatai, illetve a Medián és a *Népszabadság* 1994. május 8-i exit pollja (utóbbi a választási eredmények becsléséhez felhasznált súlyok alkalmazása nélkül).

4.b táblázat A szavazatok megoszlása életkori csoportok szerint 1994-ben és 1998-ban, (%)

	18–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70– éves	Összesen
1994							
Fidesz	20,3	10,2	5,3	3,8	2,5	2,4	8,8
FKGP	5,9	6,7	7,8	10,2	12,6	13,1	8,6
KDNP	3,3	4,2	4,3	7,5	12,7	17,9	6,8
MDF	7,8	8,3	10,1	12,8	14,9	19,3	11,1
MIÉP	1,3	1,1	1,3	1,0	1,0	0,9	1,2
MSZP	23,6	30,0	37,4	35,9	32,7	25,4	31,0
SZDSZ	27,6	27,4	21,4	16,3	10,9	10,6	20,7
egyéb	10,2	12,1	12,5	12,4	12,7	10,4	11,7

4. b. táblázat folytatása

	18–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70– éves	Összesen
1998							
Fidesz- MPP	42	33	29	27	20	11	28,9
FKGP	11	13	13	18	15	20	14,3
MDF	5	3	3	3	3	1	3,4
MIÉP	6	2	6	3	4	5	4,3
MSZP	25	28	32	32	41	36	31,5
SZDSZ	7	14	11	6	8	4	8,7
egyéb	5	7	5	10	9	24	8,9
N:							
1994:	14 794	10 937	13 030	10 903	8 524	5 025	63 213
1998:	352	277	369	265	239	176	1 678

Forrás: ua. mint a 4.a táblázatnál.

4.c táblázat A szavazatok megoszlása iskolázottság szerint 1994-ben és 1998-ban, (%)

	8 általánosnál kevesebb	8 ált.	Középfokú végzettség	Egyetem, főiskola	Össz.
1994					
Fidesz	4,0	8,0	11,1	8,4	8,8
FKGP	16,8	11,4	5,7	2,8	8,6
KDNP	14,7	7,3	4,8	5,4	6,8
MDF	15,8	11,1	9,6	11,9	11,1
MIÉP	0,8	0,9	1,3	1,7	1,2
MSZP	24,2	30,9	32,1	33,2	31,0
SZDSZ	10,7	18,4	24,0	25,6	20,7
egyéb	13,1	11,8	11,5	11,0	11,7
1998					
Fidesz-MPP	12	31	31	32	28,9
FKGP	23	17	9	7	14,3
MDF	2	3	5	3	3,4
MIÉP	2	4	4	6	4,3
MSZP	35	32	32	27	31,5
SZDSZ	7	6	10	16	8,7
egyéb	20	7	8	8	8,9
N:					
1994:	6284	24 092	23 506	8527	63 213
1998:	192	802	452	233	1 680

Forrás: ua. mint a 4.a táblázatnál.

4.d táblázat A szavazatok megoszlása templomba járás gyakorisága szerint 1994-ben és 1998-ban, (%)

	Legalább hetente	Ritkábban, mint hetente	Csak családi ünnepen vagy soha	Összesen
1994				
Fidesz	4,7	7,8	9,9	8,8
FKGP	11,3	12,0	7,3	8,6
KDNP	29,1	8,8	2,1	6,8
MDF	19,6	15,8	8,3	11,1
MIÉP	1,3	1,5	1,0	1,2
MSZP	12,9	23,9	36,1	31,0
SZDSZ	12,1	19,2	22,8	20,7
egyéb	8,9	11,0	12,4	11,7
1998				
Fidesz-MPP	24	39	28	29,0
FKGP	17	16	13	14,3
MDF	4	4	3	3,4
MIÉP	8	3	4	4,2
MSZP	20	23	36	31,6
SZDSZ	6	8	9	8,6
egyéb	20	7	7	9,0
N:				
1994:	8 170	10 995	42 597	63 213
1998:	240	276	1 156	1 672

Forrás: ua. mint a 4.a táblázatnál.